

SOCIETAT ECONÒMICA BARCELONESA
D'AMICS DEL PAÍS

**La Societat Econòmica barcelonesa
d'Amics del País**

Pol Dalmau i Palet

Edita: Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País
Dipòsit legal:

Uns orígens remots: la primera fundació de l'Econòmica (1822)

Els inicis de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, avui dia ja llunyans, es remunten a l'any 1822, en ple Trienni Liberal (1820-1823). En aquell moment, Barcelona comptava amb algunes institucions que s'ocupaven de promoure el desenvolupament econòmic i el progrés científic, com en els casos de la Junta de Comerç i l'Acadèmia de Ciències i Arts, respectivament; i fins i tot havia vist com se'n fundaven algunes de noves, com la Societat Filosòfica, creada el 1815. Així i tot, en el pla institucional, la Ciutat Comtal continuava diferenciant-se respecte d'un bon nombre de ciutats espanyoles i, també de catalanes, pel fet de no haver albergat mai, ni en aquell moment ni en el segle anterior, cap societat econòmica d'amics del país. Tot i que aquest fet es remuntava a la confluència d'un seguit de causes complexes, el cas és que aquell any 1822 la Diputació de Barcelona va

creure que l'existència d'una societat econòmica d'amics del país podria beneficiar considerablement, tant la ciutat com les actuacions que la mateixa Diputació duia a terme. L'exemple d'altres societats econòmiques que havien existit en el passat, i el gran nombre de projectes que aquestes havien impulsat en pro del bé públic, així semblaven aconsellar-ho.

El model de les societats econòmiques del segle XVIII com a font d'inspiració

Efectivament, la iniciativa de la Diputació de Barcelona, lluny d'aventurar-se per camins desconeguts, s'inspirava en un model d'entitat, el les *societats econòmiques d'amics del país*, que a Espanya (i també a Catalunya, tot i que en menor mesura) comptaven ja amb una dilatada història. No en va, feia ja més de cinquanta anys que al País Basc s'havia fundat la *Sociedad Bascongada de Amigos del País* (1765), una entitat que es remuntava a les tertúlies d'un grup de personatges il·lustrats guipuscoans (sobretot nobles i clergues) sobre qüestions econòmiques, agrícoles i científiques. Aquests tipus de tertúlies, que reflectien de forma clara el pensament il·lustrat del segle XVIII i el seu afany per a millorar la condició humana (o, per dir-ho en el llenguatge de l'època, la "felicitat pública"), a vegades va desembocar en la creació d'entitats com la *Sociedad Bascongada de Amigos del País*. De fet, l'exemple de la

Bascongada (com s'anomenava col·loquialment aquesta entitat basca) ja havia estat vist amb molt bons ulls en aquella mateixa època per Pedro Rodríguez de Campomanes (1723-1802), llavors Fiscal del Consejo de Castilla durant el regnat de Carles III. Decidit a promoure de forma decidida aquest tipus d'institució per tot el territori espanyol, Campomanes va començar per la fundació de la *Sociedad Económica Matritense* el 1775 (una entitat que, per cert, encara existeix avui dia). L'impuls d'aquests tipus d'entitats va prendre una gran volada en els anys següents, fins al punt que van fundar-se més de seixanta societats econòmiques per tot Espanya. També a Catalunya se'n van crear diverses, com ho demostren els casos de Tàrrrega (1776), Puigcerdà (1781) i Tarragona (1787).

Malgrat tot, val a dir que, en el cas català, aquestes entitats van tenir una trajectòria força efímera. Aquest fet s'explica, en bona mesura, perquè Campomanes havia concebut les societats econòmiques com una mena de sucursals que, escampades per tot el territori, havien de difondre el discurs econòmic de tipus agrarista que es pretenia promoure des de la Cort. Aquesta voluntat centralitzadora va ser rebuda amb recel des de Catalunya, on tot just començava a descabdellar-se un procés de forta embranzida econòmica basada en la manufactura i el comerç del món urbà. Tot plegat va fer, com ja hem comentat, que les societats econòmiques acabessin tenint poc arrelament en la Catalunya del segle XVIII. El cas de

Barcelona, on la reticència de les autoritats locals respecte al projecte econòmic de Campomanes va frenar la fundació d'una d'aquestes entitats, n'és el millor exemple.

L'arribada del Trienni Liberal i el nou caràcter de les societats econòmiques

Les coses, però, van canviar quasi mig segle després, coincidint amb l'arribada del Trienni Liberal (1820-1823). En aquells moments, bona part de les societats econòmiques que havia promogut Campomanes havien desaparegut o estaven en clara decadència, sobretot com a conseqüència de la Guerra del Francès (1808-1814). Amb tot, l'inici del Trienni Liberal va propiciar que algunes d'aquestes societats econòmiques visquessin una revifalla important, mentre que també van fundar-se'n de noves en ciutats que no n'havien tingut abans.

En efecte, malgrat la seva brevetat, el Trienni Liberal va representar un trencament important respecte a la situació dels anys precedents. El monarca del moment, Ferran VII, va veure limitat el seu poder per mitjà de la Constitució de Cadis, alhora que la burgesia emergent promovia una sèrie de reformes que tindrien un fort impacte a nivell polític, econòmic i social. El nou marc de llibertats polítiques va afavorir el sorgiment d'un gran nombre de diaris i revistes, així com també un

avenç important en l'àmbit institucional i associatiu. A tall d'exemple, a Barcelona l'any 1822 va restaurar-se per primera vegada la universitat (fins llavors emplaçada a Cervera); mentre que una entitat barcelonina de llarga trajectòria com l'Acadèmia de Bones Lletres, fins llavors sotmesa a un profund estat de declivi, va reaparèixer gràcies als aires de canvi que l'arribada del Trienni Liberal van representar a Catalunya. Va ser, doncs, en el marc d'un nou període caracteritzat per l'optimisme i l'ampliació de les llibertats que naixiria la *Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País*.

La principal ocupació d'aquestes entitats continuava sent el desenvolupament econòmic del país, com ja ho havia estat en el segle XVIII, però aquest cop també havien estat pensades per actuar com un cos consultiu d'unes noves institucions públiques, les diputacions provincials (hereves de l'organització territorial promoguda per les Corts de Cadis). En aquest context, també a Barcelona va veure's amb interès la fundació d'una societat econòmica d'amics del país que pogués auxiliar a la nova Diputació de Barcelona. A més a més, aquesta societat econòmica també podria actuar com un altaveu de les demandes econòmiques catalanes, com de fet acabaria succeint en el futur immediat.

D'aquesta manera, i enllaçant amb el que ja hem anunciat a l'inici, l'any 1822 la Diputació de Barcelona va

promoure un seguit de gestions per tal de fundar una societat econòmica a la Ciutat Comtal. En primer lloc, va contactar amb un seguit de societats econòmiques (concretament, les de Madrid, Saragossa, València i la *Bascongada*) que en el passat havien jugat un paper important per tal de demanar-los informació sobre el seu funcionament i els estatuts pels quals s'havien regit fins llavors. Malgrat que les respostes que va obtenir-ne posaven de manifest que una part d'aquestes societats econòmiques encara es trobaven en un estat letàrgic, la Diputació de Barcelona va perseverar en la seva intenció de fundar una d'aquestes corporacions. Per fer-ho, va rebre el suport de l'Ajuntament de Barcelona, la Junta de Comerç i l'Acadèmia de Ciències i Arts, a qui va encarregar l'elaboració d'una llista de vint candidats que servien per a posar en marxa la nova entitat.

El resultat va ser l'elecció d'un grup d'homes que abraçava un ampli perfil professional, i entre els quals hi havia destacats fabricants i comerciants de la ciutat, com Erasme de Janer o el conegut banquer Gaspar Remisa; un bon nombre d'intel·lectuals i teòrics, entre els quals hi havia Albert Pujol, que seria el primer catedràtic de la Universitat de Barcelona, i l'arxiver i historiador Pròsper de Bofarull; així com també artistes, propietaris i hisendats. L'objectiu de la Diputació era que la nova entitat fos el més representativa possible de la ciutat de Barcelona, i que comptés amb uns socis de provat patrio-

tisme (amics del país) capaços de fer front a les enormes expectatives que la seva fundació havia de generar.

Els primers passos de l'Econòmica (1822) _____

D'aquesta manera, el dia 1 de juny de 1822, va constituir-se oficialment la que d'aleshores en endavant passaria a anomenar-se, pràcticament fins avui dia (per bé que escrit en català), com a *Societat Econòmica Barcelonesa de Amigos del País* (SEBAP). L'endemà, dia 2 de juny, la nova entitat va donar-se a conèixer públicament en una solemne cerimònia celebrada al Saló de Sant Jordi de la Diputació de Barcelona (actual Palau de la Generalitat).

Poc després, el 12 de setembre, va ser escollida la seva primera comissió directiva, en què l'acadèmic Albert Pujol va ser designat president, el primer en la història de la Societat Econòmica. Pel que fa al seu funcionament intern, s'organitzava en sis comissions, anomenades d'Agricultura teòrica, Agricultura pràctica, Manufactures, Arts químiques i mecàniques, Minería i de "Fondos", així com una setena comissió extraordinària, encarregada de resoldre aquelles qüestions que afectessin diverses comissions.

L'Econòmica, com popularment es coneixeria la SEBAP, naixia amb dos objectius clars. En primer lloc, la seva

funció era actuar com un òrgan consultiu de la Diputació de Barcelona. Per mitjà de la redacció d'informes i dictàmens, havia d'ajudar-la a donar ple compliment a les seves atribucions en matèria de foment (millora de l'economia, de les vies de comunicació, estadística, educació primària, etc.). En segon lloc, però no per això menys im-portant, l'Econòmica també havia d'actuar com una entitat completament independent, encarregada de promoure el desenvolupament econòmic (agricultura, comerç i indústria) de Barcelona i de la seva província. Aquesta tasca es feia extensible a la defensa dels seus interessos econòmics, fins al punt que podem considerar aquesta com una de les principals motivacions que havia dut la Diputació, l'Ajuntament i la Junta de Comerç a fundar-la.

Efectivament, des del seu naixement, l'Econòmica va esmerçar un gran nombre d'energies en la defensa dels interessos de la indústria catalana, amenaçada en aquells moments per la competència de productes estrangers. Allò que defensava era l'establiment de mesures aranzelàries que convertissin el mercat espanyol en un mercat reservat per a les manufactures catalanes, sobretot després de les greus conseqüències econòmiques que la Guerra del Francès (1808-1814) havia representat per a l'economia del Principat. En aquesta direcció, l'any 1822 l'Econòmica ja va adreçar un escrit a la Diputació *“acerca de los perjuicios que se seguirian a todo el reino*

de quitarse el sistema prohibitivo”. Com explicava de forma entenedora la mateixa entitat, l'establiment de mesures aranzelàries que frenessin l'entrada de productes estrangers no havia només de beneficiar els productors catalans, sinó Espanya en el seu conjunt. Així, *“Si el catalán, por ejemplo, puede obligar al castellano á que reciba sus manufacturas mientras no sea manufacturero; este en cambio hará que aquel reciba sus frutos porque la ley le prohíbe recibirlos del extranjero (...). Resultando de ello un cambio igualmente ventajoso, y una obligacion recíproca que debe producir beneficios igualmente recíprocos”*. Aquesta dedicació de l'Econòmica en matèria aranzelària tenia molt a veure amb les preocupacions dels socis fundadors, la majoria d'ells amb un interès directe en l'activitat productiva, i als quals va sumar-se ben aviat una nova fornada d'intel·lectuals i personatges lligats al món econòmic, com Eudald Jaumeandreu, titular de la càtedra d'economia política de la Junta de Comerç, o el comerciant Antoni Bonaventura Gassó, autor del famós escrit proteccionista *España con industria, fuerte y rica*, entre d'altres. A principis de 1823, l'Econòmica ja comptava amb un total de quaranta-quatre socis.

Lamentablement, el treball de l'entitat en l'etapa del Trienni va veure's interromput ben aviat pels esdeveniments polítics. L'entrada de les tropes franceses, a finals del 1823, va representar el restabliment de l'absolutisme de Ferran VII i la fi del Trienni Liberal. Els socis de

l'Econòmica, que estaven adscrits de forma unànime al liberalisme, van acordar el tancament voluntari de l'entitat. Com a conseqüència d'això, la vida de l'Econòmica durant la seva primera etapa amb prou feines va depassar la durada d'un any (des de la seva fundació l'1 de juny de 1822 fins al 13 de juny de 1823, en què va celebrar la darrera de les seves sessions). Això no obstant, al llarg d'aquell any l'Econòmica havia tingut temps d'ocupar-se d'un nombre considerable de matèries. Així, no només va aprovar els seus estatuts i va organitzar el seu funcionament intern, sinó que va reunir-se de forma repetida amb altres institucions per debatre mesures de caire econòmic (sobretot amb la Comissió de Foment de la Junta de Comerç), va ocupar-se d'informes referents a la promoció d'obres públiques (com un projecte de rectificació del riu Besòs i un altre per a la construcció del canal d'Urgell), a l'anàlisi d'un dictamen sobre l'elaboració de vins, a la introducció de bestiar estranger o a l'impacte que el procés de bregar (una fase del procés productiu en què se separen les fibres del cànem) tenia per a la higiene pública. Assumptes, en definitiva, de naturalesa molt diferent però que són il·lustratius de l'ampli camp d'atribucions de què es feia càrrec l'Econòmica. Tanmateix, les dificultats pecuniàries de l'entitat (extensibles a la mateixa Diputació de Barcelona, de qui depenia) i la manca d'un local propi per celebrar les sessions (que va motivar la redacció d'una "*Exposición al rey solicitando un local propio para desarrollar las actividades de la SEBAP*", el

desembre de 1822) van representar un llast massa feixuc per al treball de l'Econòmica, que va haver d'acabar tancant les portes en l'espera d'una nova etapa política més propícia.

Refundació (1834) i consolidació _____

Després d'un llarg període de postergació que va durar onze anys, la Societat Econòmica va reaparèixer el 6 d'agost de 1834. Com no podia ser d'altra manera, darrere d'aquest ressorgiment hi havia un nou canvi en el context de l'Espanya de l'època, marcat per la mort de Ferran VII, l'any 1833, i una tímida ampliació de les llibertats polítiques (Estatut Reial, abril de 1834). L'ajuntament de Barcelona i el governador civil de la província, Felipe Martín Igual, no van tardar a aprofitar aquella nova situació per promoure la recuperació de l'Econòmica, desitjada des de feia temps per les persones il·lustrades de la capital. Efectivament, el 6 d'agost un grup reduït d'homes format per Albert Pujol, Agustí Yáñez, Marià de Cabanes i Josep de Miró van reunir-se a casa del governador civil, on va declarar-se oficialment restaurada la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País. Afortunadament, el seu antic president, Albert Pujol, havia aconseguit salvar la documentació de l'entitat del naufragi del Trienni Liberal, facilitant d'aquesta manera l'establiment d'una continuïtat entre

aquella etapa i la que s'encetava en aquells moments. Així ho va reconèixer el governador civil, que no va dubtar a nomenar el mateix Albert Pujol i Agustí Yáñez, dues figures claus en l'etapa anterior, com a president i secretari provisionals de l'Econòmica, respectivament.

Aquests dos personatges van ser els encarregats de pilotar la refundació de l'entitat, que va quedar palesa amb l'ampliació del nombre de socis (fins a un total de 12); l'elecció de càrrecs (amb una presidència honorífica concedida al governador civil, *de facto* exercida per Pujol) i l'aprovació d'uns estatuts redactats, per primera vegada de forma plenament autònoma, l'any 1836. D'aquella època data també la creació d'una secció femenina en el si de l'entitat, anomenada *Junta de Damas* (novembre de 1835). Formalment es considerava una secció més de l'Econòmica, per bé que a la pràctica gaudia d'una total autonomia i fins i tot d'un reglament intern propi. La seva primera presidenta va ser la Marquesa de la Bárcena, que, conjuntament amb 22 dones més, totes elles considerades “*Señoras virtuosas*”, d'origen benestant i sovint mullers dels mateixos socis masculins de l'Econòmica, tenien la missió de “*promover el amor al trabajo, facilitarlo, hacelo util, con aplicacion especial a los individuos de su **sexo***”. L'activitat de la Junta de Damas, molt intensa des dels seus inicis, va caracteritzar-se per la seva marcada orientació educativa i benèfica.

D'altra banda, la Societat Econòmica va aconseguir solucionar un dels pitjors problemes de la primera etapa, ja que el 1834 va obtenir la cessió d'un local al col·legi de Sant Bonaventura dels Franciscans. A partir de 1836 l'entitat es traslladaria a l'antic convent de Sant Joan de Jerusalem, situat al carrer de la Riera Alta, xamfrà de Sant Pere, de Barcelona, on compartiria l'edifici durant una bona colla d'anys amb la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Aquesta col·laboració no és gens sorprenent, ja que ambdues entitats van mantenir una relació estreta gràcies als socis que tenien en comú. Així, Melcior Prat, que va ser una figura clau per a la restauració de l'Acadèmia durant els anys 1830, va ser també president de l'Econòmica a partir de 1836, en substitució d'Albert Pujol. Altres personatges distingits, com Laureà Figuerola o Pròsper de Bofarull, per citar només un parell exemples, també van formar part al mateix temps de les dues entitats.

La segona etapa de l'Econòmica, tanmateix, tampoc no va estar exempta de dificultats. Les primeres reunions dels socis van veure's interrompudes ben aviat pel brot colèric de l'estiu de 1834, que només a Barcelona va provocar la mort de 3.344 persones. Per si fos poc, l'estiu de l'any següent el col·legi de Sant Bonaventura dels Franciscans va ser incendiat enmig de les revoltes de què Barcelona era escenari en aquells moments, de tal manera que van perdre's bona part dels béns l'entitat, que va quedar en una situació econòmica crítica.

I és que, en aquells anys, la capital catalana estava vivint una sèrie de canvis que transformarien de forma radical la seva fesomia. Com en el cas d'altres ciutats europees, Barcelona experimentava una forta expansió econòmica impulsada pels inicis de la revolució industrial. Noves fàbriques s'instal·laven per tots els racons de la ciutat, alhora que un nou proletariat urbà apareixia alimentat per les successives riuades de població provinents de la Catalunya rural. Aquestes circumstàncies van provocar un creixement demogràfic sense precedents en les dècades següents (en poc més de cinquanta anys, Barcelona va passar de 100.000 a prop de 400.000 habitants), en una ciutat que, tanmateix, continuava reclosa en un recinte emmurallat heretat del segle XVIII que n'obstaculitzava el creixement. Aquestes condicions feien de Barcelona, en el moment de la segona fundació de l'Econòmica (1834), una ciutat fortament densificada, amb alts índexs de mortalitat infantil i una gran massa de població que malvivía en una situació de misèria i en unes pèssimes condicions higièniques.

Aquestes classes populars urbanes no solament eren les que patien de forma més directa les situacions de carestia i la falta de treball, sinó que a més integraven les files de l'exèrcit liberal encarregat de lluitar contra els carlins (com s'anomenaven els partidaris de Carles Maria Isidre de Borbó en la successió de Ferran VII, i que a finals de 1833 s'havien alçat en armes). Com a resultat

de tot plegat, Barcelona va viure en aquella època repetides alteracions en l'espai públic, les anomenades bullangues, que representaven explosions de malestar protagonitzades per les classes populars urbanes. Sovint, aquestes manifestacions violentes acabaven desembocant en l'assalt a edificis religiosos (identificats popularment amb la causa carlina), com en la crema de convents del juliol de 1835 que va acabar afectant el col·legi de Sant Bonaventura dels Franciscans (seu, com hem vist, de la Societat Econòmica).

L'Econòmica, de manera anàloga a la burgesia barcelonina (de la qual formaven part la majoria dels socis) veia amb gran preocupació aquestes bullangues, que no solament feien trontollar el nou règim liberal sinó que posaven en perill, a més, la mateixa estabilitat social. A diferència, tanmateix, de la majoria de la burgesia barcelonina, que no va dubtar a acudir a les autoritats militars per al manteniment de l'ordre públic, els socis de l'Econòmica van distingir-se per acompanyar aquest recurs amb una preocupació sincera per esbrinar quines eren les causes que actuaven com a brou de cultiu de les bullangues. Aquesta actitud dels socis s'inspirava en una tendència intel·lectual d'abast europeu dirigida a conèixer millor les condicions de vida de les classes populars i a promoure el desenvolupament d'una estadística social, la demografia i l'higienisme. Entre les files de l'Econòmica hi havia diversos

científics socials identificats amb aquesta tendència intel·lectual, com l'economista Laureà Figuerola (1816-1904), els higienistes Pere Felip Monlau (1808-1871) i Joaquim Salarich (1816-1884) o el mateix Ildefons Cerdà (1815-1876). Al costat d'aquest sector hi havia també la presència de diversos membres de la burgesia industrial, preocupats pel sorgiment d'un incipient moviment obrer, i que coincidien en la necessitat de buscar respostes a la problemàtica social que anessin més enllà del recurs a la força. D'aquesta manera, a partir de 1834, els socis de l'Econòmica van afegir als dos camps d'actuació de l'entitat durant el Trienni Liberal – actuar com a òrgan consultiu de la Diputació i defensar els interessos econòmics catalans – un tercer objectiu en la raó de ser de l'entitat: l'atenció a la problemàtica social que vivia Barcelona.

Foment de l'ensenyament gratuït_____

En aquest terreny, la promoció de l'ensenyament públic va ser una de les solucions defensades per l'Econòmica, i a la qual va dedicar més esforços. No en va, el seu lema era “Fomenta enseñando”, màxima a la qual l'entitat va mostrar-se sempre fidel. Si del que es tractava era de millorar la societat, l'educació era, sens dubte, el millor mitjà per promoure-ho.

Així, en una de les sessions de l'Econòmica, celebrada el 21 de setembre de 1835, s'havia alertat que la manca d'escolarització afectava àmplies capes de la població, fins al punt que els socis calculaven que, només a Barcelona, hi havia 8.000 infants que no rebien cap mena d'educació (xifra més que considerable per a una ciutat que rondava els 100.000 habitants). En efecte, en aquells moments a la ciutat només hi havia al voltant de deu escoles que es dediquessin a l'ensenyament primari, i totes elles eren d'àmbit privat. Davant d'aquesta situació, l'Econòmica va adreçar-se de forma repetida a l'Ajuntament i a la Diputació provincial per exposar-los la necessitat de crear escoles gratuïtes d'instrucció primària. El juliol de 1839, una comissió especial de l'entitat creada per sol·licitud del soci Josep Melcior Prat s'havia dirigit a l'Ajuntament alertant sobre el gran nombre de “*niños de padres indigentes que no recibían instrucción*”. La Societat es queixava que, havent dissenyat l'Ajuntament uns plans per obrir cinc escoles públiques i també una altra per formar professors, finalment no s'haguessin creat a causa de les dificultats econòmiques del moment.

Davant la lentitud de les autoritats, l'Econòmica no va dubtar a fer un pas endavant i fundar, ella mateixa, diversos centres educatius dedicats a atendre les necessitats dels més humils. El primer de tots va ser l'*Escuela lancasteriana*, que el dia 1 de setembre de 1835 va obrir

les seves portes a l'antic Convent de Sant Agustí. El nom del centre s'inspirava en l'innovador mètode pedagògic en què es basava, anomenat *lancasterià* o d'*ensenyament mutu*. Aquest mètode, basat en les ensenyances dels britànics Josep Lancaster (1776-1836) i Andrew Bell (1748-1832), estava fent furor a l'Espanya de l'època, ja que era vist pels contemporanis com una autèntica revolució en el món de la pedagogia. El seu ús estava especialment indicat per a aquelles situacions en què hi havia un greu dèficit de professorat –un problema particularment greu a l'estat espanyol–, mitjançant la utilització d'aquells alumnes més avantatjats perquè ajudessin els seus companys en el procés d'aprenentatge (per això s'anomenava d'*ensenyament mutu*). La Societat Econòmica, doncs, atenta a les oportunitats que aquest mètode oferia, va implantar-lo de forma pionera a Barcelona.

El director del nou centre era el soci Joaquim Salarich, que s'havia ofert anteriorment per ocupar el càrrec, i en el futur va comptar amb l'ajuda del que seria ministre d'Hisenda i pare de la pesseta, el calafi Laureà Figuerola. La matrícula inicial de l'escola arribava als 160 alumnes, i al desembre d'aquell mateix any ja havia arribat als 400.

Malgrat tractar-se d'una escola que es definia com a escola d'ensenyança “general” i, per tant, estava dirigida a “*niños de padres ricos, pobres, militares y paisanos*”,

l'Econòmica pretenia que el centre atengués sobretot les classes populars. Per tal de fer-ho possible, va establir una quota d'acord amb la qual dos de cada tres alumnes pagarien un import que serviria per autofinançar l'escola i acollir gratuïtament un tercer alumne d'origen humil. En aquest darrer cas, per a aquelles famílies pobres que desitgessin que els seus fills ingressessin en el centre, resultava “*indispensable acreditar la pobreza de solemnidad mediante certificado del comisario de su barrio respectivo*”. Respecte a la direcció de l'escola lancasteriana, se n'ocupava una comissió d'individus nomenada per la Societat Econòmica entre els seus socis. Entre tots el que la formaven, hi havia un torn setmanal en el qual l'anomenat “soci de la setmana” s'encarregava de vetllar pel seu bon funcionament. Entre les seves responsabilitats hi havia visitar el centre amb freqüència, vigilar que el mestre complís amb les seves obligacions i, en definitiva, assegurar que tot funcionés correctament.

Els bons resultats de l'Escola lancasteriana van fer que ben aviat l'Econòmica es plantegés l'obertura de nous centres del mateix tipus, aquest cop dirigits al sexe femení. Per fer-ho, va encarregar-se'n la Junta de Damas, que el 15 d'agost de 1836 va obrir un centre a l'antic convent dels Caputxins. El funcionament era semblant al descrit per a la primera escola, i les nenes que hi volien accedir també havien de demostrar la seva condició social humil per mitjà d'un certificat. La manca d'aquest

tipus d'establiments a la Barcelona de l'època explica l'èxit que va tenir la iniciativa, fins al punt de fundar-se una segona escola per a nenes. A mitjan dècada de 1840, aquests dos darrers centres ja sumaven un total de 300 alumnes.

Higiene i muralles

Per mitjà d'aquests centres, l'Econòmica no sols pretenia facilitar l'educació a aquells sectors socials que tenien dificultats per accedir-hi, sinó que a més pretenia difondre una sèrie de valors, sovint des d'una perspectiva clarament paternalista. En efecte, els socis consideraven que a la falta d'educació hi anava associada allò que ells anomenaven “corrupció moral” i “falta de costums” en l'espai públic (allò que avui dia podríem anomenar, salvant les distàncies, manca de civisme). Així, no és gens estrany que l'any 1840, l'Econòmica no dubtés a aprovar una proposta del soci Joan Agell a favor de la prohibició dels toros, independentment de si aquests se celebraven en dies laborables (perquè sovint desembocaven en disturbis), com si es feia en dies festius, ja que així es perdria *“la saludable costumbre de salir al campo, inclinación que más debe fomentarse convenientemente, por cuanto estas reuniones de familia, en medio de una atmósfera pura y de una naturaleza agradable interesan a la higiene y a la moral pública a un mismo tiempo”*.

Efectivament, les grans concentracions i la falta d'educació que regnava entre els sectors més humils de la ciutat eren vistos, pels socis de l'Econòmica, com la principal causa per la qual molts obrers portaven una vida suposadament desordenada, que els feia més propicis als disturbis i a les accions violentes. No en va, els historiadors han assenyalat de forma repetida que l'aparició de la fàbrica en el segle XIX com a nou espai per a les relacions laborals, va representar un fort trastorn en els hàbits de treball de la població d'origen rural, acostumada a treballar per compte propi i amb una cosmovisió del temps, el treball i l'oci radicalment diferents dels que imperaven a la ciutat. Com a conseqüència, l'absentisme laboral, l'alcoholisme i l'afició al joc van ser fenòmens força extesos entre les classes populars de la Barcelona del segle XIX, avesades a llargues jornades laborals (que fàcilment sobrepassaven les dotze hores diàries), salaris pobres, falta de salubritat i una manca de legislació laboral que els deixava completament desamparades davant de qualsevol accident laboral.

Davant d'aquest panorama, l'Econòmica va bastir al llarg d'aquells anys un discurs sobre la ciutadania de caire marcadament conservador en què es pretenia promoure un conjunt de valors (la importància del treball, l'estalvi, la família, el respecte a la propietat privada, etc.), dirigits a frenar la conflictivitat social i a promoure l'harmonia social entre les diferents classes. A vegades, aquest discurs

també anava dirigit a les classes benestants de Barcelona, a les quals l'entitat també reclamava la seva part d'implicació per resoldre la problemàtica social en què vivia immersa la ciutat. Així, quan va fundar-se la primera Escola lancasteriana, l'entitat va publicar un anunci en diversos diaris en què afirmava que el respecte a l'autoritat i a les lleis públiques no es complirien mentre les classes més humils no rebessin educació. Per això animava els ciutadans benestants de Barcelona a contribuir econòmicament al manteniment de l'escola i a sufragar la matrícula d'un alumne. La resposta no va fer-se esperar, i poc després es feia pública la llista d'aquells patricis que havien participat en la contribució i la quantitat que hi havien aportat. El caràcter filantròpic i paternalista que el nou centre havia de tenir quedava, així, fora de dubte.

Malgrat aquest tipus d'iniciatives adreçades als sectors acomodats, el públic al qual l'Econòmica va dirigir-se de forma més persistent va ser, com hem dit, aquell que estava format per les classes populars. L'ensenyament públic va ser-ne un dels exemples més reeixits, però no pas l'únic, ni bon tros. Durant aquests anys, els socis van debatre un gran nombre d'assumptes, que difícilment podríem detallar aquí. Així, van discutir sobre la higiene en els barris obrers, la mendicitat, l'arribada d'immigrants procedents del camp, la problemàtica relacionada amb l'habitatge, la necessitat de fomentar els espais

verds, la conveniència de prohibir o bé reglamentar la prostitució, el lleure dels obrers, etc.

En aquest sentit, a principis de 1845 l'Econòmica va rebre una consulta de l'Ajuntament sobre la conveniència o no d'instal·lar vapors i fàbriques de productes químics a l'interior de la ciutat. Els socis van respondre sobre la necessitat que ho fessin més enllà de les muralles, ja que així s'evitarien els seus efectes perjudicials per a la població. Pocs anys després, el 1850, era el govern el que interrogava l'entitat sobre els inconvenients econòmics i polítics que la concentració de fàbriques dins del recinte emmurallat de Barcelona podia suposar. Sobre aquesta qüestió, l'Econòmica va mostrar-se sempre ferma en el seu diagnòstic: les muralles no sols oprimien el creixement urbanístic, sinó que a més eren la principal causa dels problemes de salubritat i habitatge de la ciutat –i constituïen, per tant, un focus de malestar continu–. Per promoure'n l'enderrocament, l'entitat va convocar un premi a la memòria que millor respongués la pregunta següent: “*¿qué ventajas reportaría Barcelona y especialmente su industria de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad?*”. El guanyador va ser el cèlebre higienista Pere Felip Monlau (1808-1871), per un escrit titulat, de forma eloqüent, “*¡Abajo las murallas!*”. Com a última solució en cas que el govern central es negués a concedir el permís per enderrocar les muralles, Monlau proposava, ras i curt, fundar directament una nova Barcelona als afores i

abandonar les autoritats en el recinte antic. Inspirant-se en aquest informe, l'Econòmica encara va anar un pas més enllà, i l'any 1853 va presentar una exposició al govern demanant “*la total demolición de las murallas*”.

Finalment, i després de les reclamacions insistents fetes des de Barcelona, el 1854 el govern central va autoritzar l'enderrocament de les muralles. Quatre anys després, el cèlebre jurista i polític Manuel Duran i Bas actuava com a representant de la Societat Econòmica en la “Junta Consultiva de Ensanche de Barcelona”, encarregada de planejar la tan anhelada expansió de la ciutat.

Fundació de la “Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona” (1844)

Paral·lelament a aquests canvis higiènics i urbanístics, l'Econòmica promovia en els seus discursos públics la importància de l'estalvi. Els seus socis veien amb preocupació la celeritat amb què els obrers barcelonins gastaven els seus salaris, ja prou minsos, amb les dificultats que això comportava per a ells i les seves famílies. Per tal de pal·liar-ho, l'Econòmica va promoure la creació d'una caixa d'estalvis adreçada a “*la clase poco acomodada [per tal] de estimularla á que acumulando el fruto de su trabajo con el tiempo y la constancia adquiriese una honrada independencia*”. L'Ajuntament

va veure amb molts bons ulls la iniciativa, i va animar l'Econòmica a treballar de forma conjunta amb la Junta de Comerç en el projecte. Així va fer-se i, posteriorment, els socis de l'Econòmica van ser els encarregats d'elaborar el reglament de la nova caixa d'estalvis (per al qual van formar una comissió integrada per Pau Vilaregut, Soler i Perich, Marià Borrell, Ferran Moragas, Joan Junoy, Nicolau Tous i Jeroni Merelo). Entre d'altres mesures, el reglament establia un dipòsit mínim realment baix (4 reals) per captar els ingressos d'un públic tan ampli com fos possible, i oferia un interès del 3% per als dipòsits a partir de l'endemà mateix del seu ingrés. Després de diverses gestions i intents frustrats, l'any 1844 ja semblava estar tot a punt per fundar la nova entitat, que passaria a ser coneguda com a *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona* i que rebria la consideració oficial d’“*Establecimiento de beneficencia destinado a hacer lucrar las economias de las personas laboriosas*”.

Quinze anys després, dos dels seus màxims dirigents, Antoni Prat i Ramon Anglasell felicitaven la Societat Econòmica (de la qual ambdós eren socis) pels magnífics resultats que havia obtingut la seva iniciativa (que, val la pena tenir-ho en compte, ja havia estat formulada per primera vegada el 1835), ja que en aquells moments (1859), la Caixa d'Estalvis presentava uns números més que saludables: prop de vint mil clients hi

havien acudit a dipositar els seus ingressos, que sumaven uns actius per valor de més de 28 milions de reals; i, cosa més important encara, l'entitat comptava amb un perfil clientelar de marcada extracció popular. Durant aquella centúria, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona va anar assolint una expansió creixent, fins al punt de convertir-se, en paraules de l'historiador Jordi Maluquer, en “la principal caixa d'estalvis catalana del XIX”. És en aquesta entitat, en efecte, on es troba un dels gèrmens de l'entitat que avui dia coneixem com “la Caixa”.

La promoció de valors cívics: els premis a la virtut ____

De totes maneres, si haguéssim de buscar aquell exemple que millor representa els valors que històricament ha promogut la Societat Econòmica, aquest és, sens dubte, els premis que l'entitat ha concedit des de fa dècades. Efectivament, des del 1835 i fins pràcticament avui dia, l'Econòmica ha impulsat unes convocatòries públiques dirigides a fomentar aquells ideals que, segons el seu parer, més falta fan al país. Tan sols en aquells moments en què Catalunya ha travessat moments històrics de gran excepcionalitat, l'Econòmica ha interromput la celebració d'aquests actes, fins al punt que aquests han esdevingut una de les seves actuacions més reconegudes i que més prestigi i reconeixement públic li han reportat. D'acord amb la pràctica iniciada el 1835, cada una de les

classes o comissions que integraven la Societat Econòmica –que per exemple, en aquell any eren les d'agricultura, mineria, arts, comerç, estadística, instrucció i beneficència pública, a més de la Junta de Damas– proposava uns premis que, després de rebre l'aprovació de la junta de govern, integraven el programa que l'entitat feia públic cada any. Els treballs i memòries presentats sota pseudònim eren examinats per les respectives classes, que jutjaven la seva idoneïtat d'acord amb els objectius que l'entitat perseguia. El lliurament de premis tenia lloc el mateix dia en què se celebrava la sessió pública de l'Econòmica, un cop a l'any, i acostumava a coincidir amb l'aniversari del monarca. L'escenari era el Saló de Cent de l'Ajuntament, on en presència de les autoritats locals i d'una gran gernació, es lliuraven els premis, consistents en medalles d'or, quantitats en metàl·lic, llibres o el títol de soci de mèrit. Sovint, també hi assistien els alumnes de les escoles dependents de l'Econòmica, que realitzaven exàmens públics per donar a conèixer la feina promoguda per l'entitat.

Aquests premis tenien, per tant, una gran actualitat i eren de caire agrícola, cultural, industrial o econòmic. Els camps que aquests premis abraçaven eren realment amplíssims: s'hi podien trobar convocatòries referents a l'elaboració del millor cens estadístic sobre una ciutat catalana (1853), als avenços que es podien realitzar en la indústria tèxtil (1854), a la millora de la qualitat dels vins

del Principat (1854) o als avantatges que l'obertura del Canal de Suez podia representar per als interessos econòmics catalans (convocatòria de l'any 1857), per citar-ne només alguns exemples.

Això no obstant, aquells premis que van fer-se més populars van ser els que convocava la secció d'Instrucció pública i Beneficiència. Aquests eren els únics que tenien una marcada dimensió social, orientada a millorar les condicions de vida dels treballadors i a fomentar l'ensenyament. L'any 1849, per exemple, la convocatòria d'aquesta secció concedia el títol de soci de mèrit i una medalla d'or a aquell autor que “*manifieste las ventajas que de la instruccion primaria elemental pueda reportar el pais y especialmente los gefes de las familias obreras y dueños de establecimientos fabriles; proponiendo los medios mas conducentes que podrian adoptarse para difundirla entre las clases jornaleras, y vencer la indolencia en incurrir y hacer que concurran las mismas á las escuelas públicas, asi de niños como de adultos*”.

En aquest sentit, el seguiment de les convocatòries de premis al llarg dels anys és un dels millors instruments de què disposem per conèixer l'evolució històrica de l'entitat. A partir de la dècada del 1850 i 1860, la Societat Econòmica experimentarà una progressiva evolució des de la filantropia cap a la caritat cristiana, motivada per la presència en el seu si de membres de la burgesia catalana

més conservadora (Manuel Duran i Bas, Estanislau Reynals i Rabassa, Joan Güell i Ferrer, etc.), que veien en aquest discurs la millor manera de fer front a les creixents demandes del moviment obrer i a la tensió social que vivia Barcelona. L'exemple més clar d'aquesta tendència benèfica i paternalista de l'entitat va ser l'aparició, a partir de 1856, dels *Premios a la virtud*, destinats a la classe obrera per a “actos heroicos y virtuosos”. Aquests premis s'inspiraven en la iniciativa ideada per l'economista francès Baró de Montyon per promoure la justícia social, el qual, amb aquest objectiu, ja havia instituït a finals del XVIII aquest tipus de recompenses. La Societat Econòmica Barcelonesa va ser pionera en la introducció d'aquests premis a Espanya, fins al punt que, poc temps després, altres societats econòmiques (de Màlaga, Granada, Badajoz, Toledo, Madrid, Saragossa, València, etc.) ja els havien adoptat com a propis o pensaven fer-ho.

A més a més, diverses empreses van mostrar el seu interès en el patrocini d'aquells actes públics. L'any 1856, per exemple, la *Catalana General de Crédito* va posar-se d'acord amb l'Econòmica, per tal de “*repartir la cantidad de mil pesos fuertes en cuatro lotes de 5.000 rs vn. cada uno para premiar acciones virtuosas de individuos de la clase jornalera*”. Família, estalvi, sacrifici i caritat eren, respectivament, els valors exalçats en la primera convocatòria d'aquests premis. A tall d'exemple, un dels articles de la convocatòria estava adreçat “*al jornalero que,*

no contando con otro recurso que su jornal, haya mantenido voluntariamente durante mayor número de años á sus ascendientes ó colaterales, impedidos para el trabajo: atendiéndose, para escoger entre varios optantes á dicho premio, la cuantia relativa de las privaciones que para ello haya debido imponerse”.

La bona acollida dels Premis a la Virtut va fer que, l'any 1856, un grup de socis (entre els quals hi havia Antoni Brusi i Ferrer, propietari i director del *Diario de Barcelona*) demanés que tinguessin un caràcter permanent, com així va aprovar-se.

Un dels moments de major glòria en la història d'aquests certàmens va arribar poc després, el 1860. Aprofitant la visita que els reis planejaven fer aquell any a Barcelona, els socis de l'Econòmica van oferir a Isabel II distribuir personalment els premis “a los individuos de la clase jornalera que mas se hubiesen distinguido por su abnegación y amor al trabajo”, oferiment que la reina va acceptar de bon grat. El 27 de setembre de 1860, i en presència de la família reial, de diversos ministres del govern i de les principals autoritats locals (governador civil de la província, bisbe de Barcelona, etc.), el Saló de Cent de l'Ajuntament va engalanar-se per celebrar el lliurament de premis de la Societat Econòmica. Poc després d'aquella jornada de gran ressò públic, els monarques es convertien, de forma oficial, en protectors de l'entitat i

feien una donació de 40.000 reals perquè fossin distribuïts en el futur en forma de premis.

Noves dificultats _____

Afortunadament, la visita dels monarques va actuar de bàlsam per a una Societat Econòmica que estava travesant una de les etapes més difícils de la seva història. En aquells moments, l'entitat havia aconseguit recuperar-se de la lenta pèrdua de socis que havia experimentat a la dècada dels 40 (dels 68 que hi havia el 1846, s'havia passat a 56 el 1847 i a 43 el 1848), i el 1857 assolí un nou rècord històric, ja que el seu nombre de socis arribava a 105. Tanmateix, la nova amenaça als interessos de l'Econòmica va arribar a través d'una reial ordre del 15 de juliol de 1859, per la qual s'obligava l'entitat a abandonar el segon pis que ocupava a l'antic convent de San Joan. Darrere la reial ordre hi havia les pressions fetes per les monges santjoanistes, a qui havia pertangut el local abans de l'expropiació de 1838, i que des de llavors havien fet mans i mànigues per recuperar-lo. A més, la sentència obligava l'Econòmica a fer efectius al tresor públic els diners que havia obtingut en el passat gràcies al lloguer d'alguns espais del convent de Sant Joan.

Els socis van reaccionar amb gran contrarietat davant la notícia, ja que només disposaven, com hem dit, d'un sol

pis per celebrar les reunions, i havien de conuiu en aquell mateix edifici amb l'Acadèmia de Bones Lletres, la Biblioteca provincial (a la instal·lació de la qual havia col·laborat l'Econòmica), l'Associació de Belles Arts, un museu d'antiguitats i fins i tot una de les escoles lancasterianes. El llavors president de la Societat Econòmica, Joan Agell i Torrents, i el president de l'Acadèmia de Bones Lletres, Ramon Roig i Rey, van protestar de forma conjunta davant de la Diputació i del govern, però malauradament les seves gestions no van tenir èxit. La reacció dels socis no van fer-se esperar, i malgrat els esforços del governador civil per convènce'ls que aquella resolució no rebaixava “*en manera alguna el alto concepto que la Sociedad Económica Barcelonesa había sabido ganar por su celo y constante laboriosidad*”, molts d'ells van presentar la seva dimissió irrevocable. El 1859 el nombre de socis dimissionaris arribava a la trentena, incloent-hi la comissió directiva. Per aquest motiu, la presència dels monarques en el lliurament de premis de l'any 1860 bé hauria pogut ser afavorida pel govern com una mesura compensatòria envers l'entitat.

Plenitud de l'entitat (1860-1898)_____

Fos com fos, la Societat Econòmica no va tenir cap altre remei que continuar amb les seves activitats malgrat la disminució del nombre de socis i la seva instal·lació pro-

visional a les dependències de la Diputació provincial. Entre aquestes activitats cal destacar la defensa dels interessos econòmics catalans, que van veure's greument amenaçats amb l'adveniment del Sexenni Democràtic (1868-1874). Per mitjà del ministre d'Hisenda, Laureà Figuerola (com hem vist, antic soci de l'Econòmica i professor de les escoles lancasterianes), el govern del general Serrano havia promogut una política de reducció progressiva dels aranzels i la signatura de diversos tractats comercials amb altres països europeus. Aquesta política econòmica de caire lliurecanvista va ser rebuda amb temor des de Catalunya, on, veient perillar l'esdevenidor de la seva indústria, les autoritats i la societat civil van mobilitzar-se per defensar-la. El 21 de desembre de 1869, Barcelona era escenari d'una gran manifestació proteccionista, que va aconseguir congregar milers de persones, i entre les quals va comptar-se la participació de la Societat Econòmica. Sensibles a aquest debat sobre política econòmica –un debat que continuarà present durant el període de la Restauració borbònica (1874-1923)–, els seus socis van participar-hi de forma activa. El mitjà al qual van recórrer més sovint per fer-ho va ser l'elaboració de manifestos adreçats al govern, en els quals pretenien refutar les tesis lliurecanvistes i demostrar les conseqüències nefastes que la seva adopció produiria en l'economia del país. Així van fer-ho el mes de maig de 1870 per protestar davant el tractat comercial que el govern volia firmar amb Bèlgica, i així continua-

rien fent-ho en els anys successius davant els tractats comercials signats amb d'altres països (Alemanya, Itàlia, Àustria, Hongria i França), per mitjà d'uns manifestos que en alguns casos fins i tot es publicaven. D'aquesta manera, la Societat Econòmica va demostrar ser, com de fet ja ho havia estat des dels seus orígens, un espai de trobada ineludible per als defensors del proteccionisme. Així ho demostra la presència en el si de les seves files d'alguns dels seus principals teòrics, com els industrials Josep Güell i Ferrer (1800-1872) i Pere Bosch i Labrús (1827-1894).

Això no obstant, les iniciatives de l'entitat en matèria econòmica no van limitar-se només al terreny teòric, sinó que també va promoure altres tipus d'iniciatives. Entre aquestes cal comptar-hi diverses gestions, l'any 1882, a favor de la creació d'una cambra de comerç a Barcelona, que havia d'ajudar a representar millor els interessos dels comerciants i industrials; o l'estudi de mesures, el 1874, per eradicar una plaga que estava afectant les vinyes franceses. Quatre anys després, aquesta plaga ja havia travessat els Pirineus i començava a afectar els ceps catalans: es tractava de la fil·loxera, que tan devastadora demostraria ser per als interessos vitivinícoles del Principat en els anys venidors.

Pel que fa a la seva actuació en matèria social, la Societat Econòmica va mantenir-se atenta a les necessitats de les

classes populars. El 1893, i a proposta del ministeri de Foment (responsable en aquella època de l'ensenyament), va organitzar unes colònies escolars dirigides als fills dels obrers, i que portava els infants a visitar la Garriga i la Gleva. El responsable d'atendre'ls era el poeta català Jacint Verdaguer, que aquell mateix any va dirigir-se a l'Econòmica per felicitar-la pels bons resultats aconseguits. Efectivament, les colònies escolars van reportar un notable reconeixement per a l'entitat, que a partir de 1912 va establir una comissió permanent encarregada del seu funcionament. Per mitjà de la seva col·laboració amb d'altres corporacions, l'Econòmica va ampliar el programa de colònies, obrint-les ara també a nens i nenes procedents de centres de beneficència, obrers, etc. Aquest tipus d'activitats són un exemple de la nova orientació de l'entitat en matèria social, que posava l'èmfasi en el lleure i la formació de les classes populars. El 1870 havia obert una biblioteca popular (que restava oberta fins a les 10 de la nit per atendre els treballadors), mentre que en els anys següents va estudiar, en col·laboració amb la Diputació, l'establiment de diversos centres formatius: una escola d'arts i oficis (1872); una escola de perits i de comerç (1874); i una altra per a les dones, anomenada "Escuela barcelonesa de institutrices y otras carreras especiales para la mujer" (1892), de la qual els socis van encarregar-se de redactar el reglament.

A nivell intern i d'organització, la Societat Econòmica també va experimentar canvis en el decurs d'aquells anys. El nombre de seccions havia crescut notablement, i el 1890 ja en tenia 11 de diferents: *instrucció pública, legislació i jurisprudència, ciències naturals, beneficència, assumptes socials, agricultura, indústria, comerç i navegació, qüestions econòmiques, arts i oficis, higiene, literatura i belles arts*; així com la Junta de Damas. Pel que fa a la seu social de l'entitat, després de ser expulsada el 1859 del l'antic convent de Sant Joan, i residir, com hem explicat anteriorment, de forma temporal en les instal·lacions de la Diputació, a partir de 1869 l'Econòmica va aconseguir un espai en l'edifici que la Caixa d'Estalvis posseïa a la plaça de Sant Jaume. Posteriorment, el 1889, va traslladar-se a la casa del carrer de Sant Sever, número 5, on l'entitat va romandre fins l'any 1998.

D'altra banda, a partir de 1877, l'Econòmica també va haver d'assumir noves responsabilitats, aquest cop a nivell polític. D'acord amb la llei aprovada aquell any, les diverses corporacions semioficials (entre les quals hi havia les societats econòmiques d'amics del país repartides per tot el territori espanyol) passaven a intervenir en l'elecció de senadors. L'Econòmica va participar doncs en l'entramat polític de la Restauració, una participació que va accentuar-se el 1890, quan va absorbir la quasi moribunda societat econòmica de Gràcia. Aquesta absorció,

que va fer-se de mutu acord i va comptar amb el vistiplau del govern, va comportar l'ingrés dels socis de la *Graciense* a l'Econòmica i també, lògicament, l'assumpció de les seves responsabilitats polítiques al Senat.

El doctor Bartomeu Robert i la “Candidatura dels Quatre Presidents” (1901) _____

Des de pràcticament els seus orígens, podem afirmar que la Societat Econòmica havia restat al marge de les lluites polítiques. El seu perfil d'organisme semioficial (assessor de les institucions, però independent en el funcionament), havia fet de l'Econòmica una entitat teòricament oberta a qualsevol persona, independentment de la seva extracció social o afinitat política. L'únic requeriment indispensable per als socis era el seu compromís en la millora de la societat en què vivien; o, per dir-ho en el llenguatge de l'època, la seva condició d'*amics del país*.

Tanmateix, no és gens sorprenent que, a la pràctica, l'Econòmica es convertís ben aviat en una entitat freqüentada per membres de la burgesia barcelonina, atesa la seva preocupació per assumptes de caire econòmic i el perfil especialitzat que es requeria per participar en el treball de les seves seccions. En efecte, la majoria dels socis formaven part del vessant moderat del liberalisme (com quedava palès en l'actitud de l'entitat en matèria

social i econòmica), per bé que això no va excloure la presència de sectors progressistes (com l'higienista Pere Felip Monlau, per exemple). Dit això, i al llarg de la seva història, la Societat Econòmica rarament va manifestar-se públicament a favor de cap opció partidista. De fet, les actes de l'entitat recullen diverses ocasions en què els debats interns van córrer el perill d'immiscir-se en qüestions polítiques, i en totes aquestes ocasions sempre es va acabar optant per mantenir, per damunt de tot, la neutralitat oficial de l'entitat. Tan sols en aquells casos en què els socis creien que la societat barcelonina i catalana compartien de forma majoritària un determinat posicionament, l'Econòmica va manifestar-s'hi públicament d'acord. L'exemple més clar és el del proteccionisme, en què l'entitat, sentint el desig majoritari que hi havia a Catalunya, va defensar aquest principi a ultrança (tal com ho hem pogut veure de forma repetida al llarg d'aquest treball). Un altre presa de posicionament semblant va produir-se amb el sorgiment del catalanisme polític i la presa de consciència lingüística i nacional.

En aquest darrer sentit, els socis ja havien demostrat prèviament la seva simpatia envers el moviment de la Renaixença i la defensa del dret civil català, actitud que va evolucionar cap a un clar compromís polític a partir de la crisi finisecular (derrota espanyola en la guerra contra els Estats Units l'any 1898 i pèrdua de les darreres possessions colonials). Així, la Societat Econòmica va

reunir-se el novembre de 1898 amb les principals corporacions barcelonines a la seu de Foment del Treball Nacional, d'on va sortir un manifest adreçat a la reina Maria Cristina en què es reclamaven un conjunt de reformes considerades indispensables per a la regeneració del país. Entre aquestes, la descentralització administrativa de l'Estat i l'establiment d'un concert econòmic semblant al de les províncies basques van constituir els dos eixos principals de les demandes catalanes. El llavors president de la Societat Econòmica i signant del manifest, el doctor Bartomeu Robert i Yarzábal (1842-1902), era aleshores una figura central del catalanisme polític, fins al punt de presidir la Lliga Regionalista en el moment de la seva fundació, l'any 1901. Aquell mateix any, Robert va ser un dels integrants de la candidatura que aquest partit va presentar a les eleccions del Congrés, anomenada precisament "Candidatura dels Quatre Presidents", per la condició d'antics presidents que tots quatre compartien (Bartomeu Robert i Yarzábal com a exalcalde de Barcelona i expresident de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País; Albert Rusiñol i Prats, expresident de Foment del Treball Nacional; Lluís Domènech i Montaner, expresident de l'Ateneu Barcelonès; i Sebastià Torres i Planas, expresident de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial). Aquesta candidatura, que va representar la primera gran victòria electoral del catalanisme polític i que va aconseguir trencar amb el monopoli tradicional dels partits dinàstics a Catalunya, és

també il·lustrativa del reconeixement de què gaudia la Societat Econòmica en el si de la societat civil catalana.

Guerra civil i tancament de l'entitat (1936-1939)_____

La qüestió del regionalisme i la qüestió social van ser les dues preocupacions principals de l'Econòmica a principis del segle XX. Paral·lelament, però, també va continuar desenvolupant les seves actuacions en d'altres camps. Entre aquestes accions podem comptar-hi les reformes del port de Barcelona, dirigides a ampliar les seves instal·lacions, i per al qual va sol·licitar la condició de port franc. L'Econòmica va realitzar aquestes gestions davant de l'Ajuntament i el govern, i el 1914 fins i tot va enviar una representació de socis que va visitar Alfons XIII amb l'objectiu de convènce'l sobre la necessitat de potenciar el port barceloní. Altres iniciatives de l'entitat en matèria de foment van versar sobre els ferrocarrils (en què va estudiar diversos problemes tarifaris i va fer-se càrrec de la concessió de la línia de la Noguera Pallaresa, el 1904); la portada d'aigües a Barcelona (1910 i 1912); o la construcció d'embassaments en diverses localitats de la província (com Cervelló i Sant Quintí de Mediona). En matèria urbanística, també va continuar representant un paper actiu. Així, va estudiar la reforma del nucli antic de Barcelona (per mitjà d'una comissió integrada per un arquitecte, un enginyer, un advocat i un metge, respon-

sables d'elaborar el dictamen final, el 1900), va reclamar la millora del clavegueram d'acord amb les disposicions sanitàries (1909) i la urbanització de la part dreta de l'Eixample (1914). També va ocupar-se, el 1910, de l'ús que calia donar a la muntanya de Montjuïc, i de si era millor que es convertís en una zona residencial o bé que continués, per contra, com un parc. Els socis no van deixar passar l'oportunitat per manifestar-se en contra de la conservació del castell de Montjuïc, de record tan nefast en la memòria de tots els barcelonins i on feia poc, el 13 d'octubre de 1909, havia estat executat el pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909).

L'execució de Ferrer i Guàrdia s'havia produït, com és sabut, com a conseqüència de la revolta popular del juliol de 1909 coneguda com a Setmana Tràgica. Durant aquesta mena de successos, com també els que es van derivar de la repressió dels atemptats anarquistes de la darrera dècada del segle XIX, i que van marcar de forma dramàtica la vida de Barcelona en aquell canvi de centúria, la Societat Econòmica va posicionar-se sempre, i de forma inequívoca, al costat de les autoritats. Durant la vaga general del 1902, per exemple, l'entitat no sols va mostrar-se en desacord amb les demandes dels obrers, sinó que fins i tot va publicar un manifest desautoritzant-la. Això no obstant, un cop acabada la vaga, l'entitat va obrir una subscripció a favor d'aquelles persones que n'havien sortit perjudicades, i va publicar un nou escrit en què defen-

sava la necessitat de crear una caixa d'auxilis i jubilacions que protegís els obrers. D'alguna manera, aquesta resposta és molt il·lustrativa de l'actitud de l'Econòmica durant aquells anys d'enorme conflictivitat social. Així, d'una banda, l'entitat es mostrava oberta a escoltar les demandes dels obrers i proposava mesures (amb un to, val a dir-ho, marcadament paternalista) per atendre-les, però de l'altra assenyalava l'acatament a les autoritats i a l'ordre establert com la línia vermella que, de cap manera, no podia traspasar-se.

A partir de l'arribada de la Segona República, el 14 d'abril de 1931, la Societat Econòmica sembla que va disminuir de forma molt notable la seva activitat. Els lliuraments de premis van continuar celebrant-se amb normalitat al Saló de Cent de l'Ajuntament, però la poca sintonia entre els socis i les noves autoritats (palesa, per exemple, en la protesta de l'entitat davant el projecte de llei sobre ordes religiosos que preparava el govern) van fer que l'Econòmica representés un paper més discret en aquest període. En aquest sentit, l'inici de la guerra civil (1936-1939) va significar l'aturada completa de les sessions, ja que la darrera va celebrar-se el 18 de juny de 1936, poc abans del cop d'estat del 18 de juliol. Amb les hostilitats ja iniciades, l'edifici del carrer de Sant Sever va ser saquejat i es van perdre moltes de les pertinences de l'entitat. Afortunadament, la Generalitat va confiscar poc després el local i va decidir instal·lar-hi la

seva Escola de Funcionaris, decisió que sens dubte va contribuir a salvaguardar allò que encara hi quedava (incloent-hi bona part dels papers de l'entitat).

La recuperació i la llarga letargia de la postguerra ____

Pocs mesos després de l'acabament de la guerra civil, l'Econòmica va reprendre la seva activitat. Aquesta recuperació no va ser gens fàcil, ja que, a la mort de diversos socis i a una pèrdua important de les pertinences, cal afegir-hi el mal estat en què es trobava l'edifici de Sant Sever, malmès durant un dels bombardeigs de l'aviació "nacional" sobre Barcelona.

El 14 de desembre de 1939 se celebrava la primera junta general després del conflicte, amb la presidència d'Emili Jorba i Romanyà al capdavant i l'assistència de 18 socis més. Seguint el costum de l'entitat, en els anys successius van continuar celebrant-se les sessions públiques al Saló de Cent de l'Ajuntament. En aquella època, aquesta era pràcticament l'única sessió que celebraven els socis i, per tant, podem afirmar que l'activitat de l'entitat quedava reduïda a poc més que aquest acte purament institucional. Això no ha de fer menystenir, tanmateix, l'interès que podien tenir aquells actes. A més de l'esforç econòmic que representava la concessió anual de premis, sovint es comptava amb personatges

il·lustres que amenitzaven la sessió. El 18 de desembre de 1960, per exemple, el discurs de l'”elogi a la virtut” va versar sobre l'insigne poeta barceloní Joan Maragall (1860-1911), de qui se celebrava aquell any el centenari del naixement. El conferenciant va ser precisament el seu fill, Joan A. Maragall, que en el decurs de l'homenatge al difunt poeta va recordar-ne la participació a l'Econòmica a partir del seu ingrés com a soci, l'any 1897. D'altra banda, van repartir-se fins a 152.000 ptes en premis, xifra gens menyspreable per a l'època.

En els anys següents, aquests actes van seguir una tònica semblant, amb una pauta que només va experimentar petits canvis. L'any 1971, per exemple, sota la presidència de Carlos de Godó Valls (1899-1987), conde de Godó, va aprovar-se el reglament de la nova Fundació Barcelonesa d'Amics del País “Dominga Gubau Viader”. Aquesta fundació, que s'autodefinia com a benèficodocent, va permetre destinar nous premis dirigits a aquelles persones “*d'ambdós sexes modestes o amb insuficients mitjans econòmics*”, com ara la concessió de borses d'estudi per a estudiants amb pocs recursos.

Això no obstant, a mesura que semblava apropar-se el final de la dictadura i s'iniciava una encara incerta transició política, l'Econòmica va manifestar una renovada sensibilitat envers les necessitats del país. El principal artífex d'aquest canvi va ser Antoni Muntanola i Tey,

escollit nou president de l'Econòmica el 1974, i que des d'aleshores va demostrar ser un personatge clau per a la supervivència de l'entitat durant aquells difícils anys. De fet, el seu antecessor en el càrrec, Carlos de Godó Valls, ja l'havia esperonat en el relleu de poders per tal que evités, a tot preu, la desaparició de l'Econòmica, com confessaria el mateix Muntanola en una entrevista a *La Vanguardia* del 28 de maig de 2001.

Amb aquest objectiu en ment, Muntanola va insistir als socis –en el que pot veure's com el full de ruta de l'Econòmica per a aquell període– sobre la necessitat de “*promoure i canalitzar la reincorporació de la nostra Entitat a la vida econòmica i político-social de la ciutat, la seva àrea metropolitana i la seva província*”. Per tal d'aconseguir-ho, va assenyalar la conveniència de crear unes comissions integrades pels membres de la corporació, encarregades de complir una missió tècnica i assessora sobre aquells temes sobre els quals fos consultada per les autoritats. Es retornava d'aquesta manera a una organització en comissions molt semblant a aquella amb què havia comptat l'Econòmica en el seu origen, i que tenien un clar caràcter de cossos especialitzats en diverses matèries.

Paral·lelament, i també sota l'impuls del seu president, l'Econòmica pretenia recuperar la seva projecció pública. Així, el 1975, Muntanola alertava sobre la necessitat d'atendre “*aquells problemes de caràcter ciutadà que recla-*

maven solucions urgents”. Entre aquests hi havia el desordre urbanístic provocat per la falta de previsió de l’Ajuntament (que en aquells moments acumulava un deute de 43.000.000.000 ptes) i la marginació de la llengua catalana en les institucions oficials. L’Econòmica va fer una declaració pública en diversos diaris de la ciutat en què carregava contra la gestió feta per l’Ajuntament i la Corporació Metropolitana en matèria d’urbanisme, i proposava l’aprovació d’un concert econòmic entre l’Estat i l’Ajuntament com l’única manera de superar la greu situació en què aquest es trobava; d’altra banda, els Amics del País també manifestaven participar de la inquietud de la societat respecte a la situació de la llengua i cultura catalanes, i proposaven que se’n revisés i promocionés l’ús en la vida pública.

L’arribada de la democràcia i el nou impuls de l’Econòmica

Tanmateix, i malgrat els esforços encomiables de Muntañola per adaptar l’entitat als nous aires de canvi que bufaven a Catalunya i Espanya, el fet és que en els primers passos d’aquella democràcia d’encara dubtós esdevenir, l’Econòmica restava abocada a l’abisme de la desaparició. Tot i que els lliuraments de premis anuals no es van interrompre en cap moment, en aquells anys l’Econòmica no va poder frenar un degoteig constant en el seu nombre de socis. Per si això no fos poc, la manca

d’un local en condicions actuava com un obstacle insalvable davant de qualsevol projecte de revifament de l’entitat. Com ja hem comentat anteriorment, la caiguda d’una bomba durant la guerra civil havia malmès greument l’edifici que l’Econòmica tenia al carrer Sant Sever, i a despit de la restauració de la façana que l’ajuntament finançaria posteriorment, en les dècades de 1980 i 1990 l’edifici de l’Econòmica encara es trobava en pèssimes condicions. Això no significava solament una dificultat afegida davant de qualsevol pretensió de donar més volada als treballs de l’entitat, sinó que també posava en perill el mateix llegat de l’Econòmica, conservat en forma d’un ric fons documental que recull el testimoni de la seva dilatada trajectòria institucional (i que, val la pena dir-ho, es remunta fins al mateix any de la seva fundació, el 1822).

Afortunadament, la venda l’any 1998 de la seu de Sant Sever va marcar el primer pas d’un renovat esforç, vigent encara avui dia, per a recuperar l’activa presència de què l’Econòmica va gaudir en anys pretèrits en el si de la societat civil barcelonina. Així, sota la presidència encara d’Antoni Muntañola, l’any 2002 va inaugurar-se el nou local al carrer Basea número 8, nou centre neuràlgic de les activitats de l’entitat. En els anys més recents, marcats pel relleu, l’any 2004, d’Antoni Muntañola al capdavant de l’entitat en favor de l’advocat Miquel Roca i Junyent, s’han continuat esmerçant

esforços en aquesta línia de renovació que pretén fer de l'Econòmica un nou espai de debat i reflexió ciutadana davant els reptes de futur que Barcelona i Catalunya afronten.

Nous reptes de futur

Aquesta voluntat de renovació ha quedat palesa en un seguit de canvis profunds que s'han dut a terme en el si de l'Econòmica en els darrers anys. En primer lloc, cal destacar un augment notable en el nombre de socis de l'entitat així com la reorganització de les seves comissions de treball, que com hem vist han estat la manera en què al llarg de la seva història l'Econòmica ha organitzat les seves activitats. De manera anàloga a allò que s'esdevenia en el passat, el caràcter d'aquestes comissions representa la millor manera de conèixer quines són les prioritats i camps d'interès en el treball de l'Econòmica en un moment determinat en el temps.

Avui dia, l'entitat compta amb nou d'aquestes comissions, organitzades entorn al seu respectiu camp d'actuació: Ciutat i País, Cultura, Economia, Ensenyament, Estudis Fiscals, Recerca, Societat de la Informació, Cohesió Social, Esport i Olimpisme, i Salut i Economia. A totes elles cal sumar-hi una altra comissió, anomenada Cercle Financer, i que està presidida pel director gene-

ral de La Caixa, càrrec que actualment ostenta Isidre Fainé. Cada una d'aquestes comissions organitza regularment els anomenats "Debats de la SEBAP", uns actes públics en què diversos experts són convidats per l'entitat per tal de debatre sobre alguna temàtica relacionada amb l'àmbit de treball específic de la comissió, i que acostumen a versar sobre qüestions d'actualitat. A tall d'exemple, l'any 2009 es va parlar sobre qüestions tan diverses com el debat públic entorn a les infraestructures (Comissió Ciutat i País), l'obra cultural de les caixes d'estalvi en el context de crisi (Cultura), la gestió de l'aigua i la cohesió territorial a Catalunya (Economia), l'informe PISA (Ensenyament) o els pressupostos generals de l'Estat (Estudis Fiscals), per esmentar només alguns debats que reflecteixen aquesta voluntat de l'Econòmica de connectar amb el debat públic al voltant de grans temes. Per la seva banda, el Cercle Financer de La Caixa actua com una tribuna en la qual participen destacades figures del món de la política, l'economia i la societat civil.

D'altra banda, els lliuraments de premis i beques anuals de l'Econòmica també han continuat fent el seu camí. Seguint la llarga tradició institucional, aquests guardons s'han lliurat al Saló de Cent de l'Ajuntament, comptant amb la presència de les autoritats locals i amb la conferència d'alguna personalitat pública. Per a l'any 2010, aquesta responsabilitat va recaure en el catedràtic

emèrit de la universitat de Deusto, Javier Elzo, que va dissertar sobre *Quins valors i per a quina societat?*.

Paral·lelament a l'esmentat treball de les diverses comissions i del lliurament de premis i beques (activitats totes elles que queden recollides en l'anuari que l'entitat publica cada any), en els darrers anys l'Econòmica ha instaurat el costum de redactar l'Informe Anual sobre l'estat del país, un balanç en el qual l'entitat analitza, d'acord amb el seu propi punt de vista, quins són els principals desafiaments que afronta el país, i les possibles solucions que poden ajudar a superar-los. En l'Informe Anual del 2011, l'aposta per Europa és presentada com la millor manera per sortir de la crisi econòmica actual.

A nivell institucional, l'Econòmica també s'ha posicionat públicament a favor de determinades iniciatives polítiques, sobretot aquelles adreçades a l'aprofundiment en l'autogovern de Catalunya. En aquest darrer sentit cal destacar l'adhesió de l'entitat a la reivindicació d'un concert econòmic per a Catalunya. D'alguna manera, aquesta reivindicació aspira a ser una actualització als temps moderns d'antigues reivindicacions en les quals l'Econòmica ja havia participat en el passat, com la reforma del règim tributari que el 1897 van promoure diverses institucions catalanes (principalment Foment del Treball Nacional, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Ateneu Barcelonès, la Lliga de Defensa

Comercial i Industrial i, també, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País). Com ja va passar aleshores, aquesta participació que l'Econòmica manté actualment en el debat públic sovint s'ha caracteritzat per una actuació mancomunada amb d'altres institucions catalanes.

En definitiva, aquest conjunt d'actuacions en diversos camps i, també, de reivindicacions polítiques que hem descrit fins aquí representen, al marge de la sempre qüestionable idoneïtat o del seu color polític, una clara voluntat de l'Econòmica per implicar-se i participar, des de la societat civil, en aquelles qüestions de futur que sens dubte han de marcar l'esdevenidor de Barcelona i de Catalunya en el seu conjunt.

